

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XXVI

Book XXVI

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia and the adjacent areas

EASTERN SERBIA AS AN INSPIRATION AND RESEARCH CHALLENGE a collection of works in honor of **Prof. Dr. Sreten Petrović**

Editors

Vojislav Filipović

Ivica Todorović

Editorial Board

Mihaj Radan (Romania), Mirko Blagojević, Milina Ivanović Barišić,
Gordana Blagojević, Dragan Žunić, Stanka Janeva (Bulgaria),
Vladimir Petrović, Aleksandar Bulatović, Aleksandra Papazovska
(Macedonia), Irena Ljubomirović, Zoran Vučić, Nina Aksić, Ana Savić-
Grujić, Slaviša Milivojević, Žarko Veljković, Ognjen Mladenović

Svrljig
2023

Књига XXVI

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије и суседних области

ИСТОЧНА СРБИЈА КАО НАДАХНУЋЕ И ИСТРАЖИВАЧКИ ИЗАЗОВ

зборник радова у част
проф. др Сретена Петровића

Уредници

Војислав Филиповић

Ивица Тодоровић

Редакција

Михај Радан (Румунија), Мирко Благојевић, Милина Ивановић
Баришић, Гордана Благојевић, Драган Жунић, Станка Јанева (Бугарска),
Владимир Петровић, Александар Булатовић, Александра Папазовска
(Македонија), Ирена Љубомировић, Зоран Вучић, Нина Аксић,
Ана Савић-Грујић, Славиша Миливојевић, Жарко Вељковић,
Огњен Младеновић

Сврљиг

2023

УДК 008:39(082.1)

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Зборник је покренут 1995. године на иницијативу проф. др Сретена Петровића и Етно-културолошке радионице Сврљиг

Издавач: Центар за туризам, културу и спорт, Боре Прице 2, Сврљиг

За издавача: Драган Савић

Рецензенти: др Ана Савић-Грујић, академик др Јелена Јовановић, др Милина Ивановић Баришић, др Јована Бајовић Јоксимовић, др Александра Павићевић, др Тајјана Трајковић, др Биљана Савић, др Ивица Тодоровић, др Александар Булатовић, др Александар Капуран, др Владимир Петровић, др Војислав Филиповић

Припрема и штампа: Галаксијанис, Ниш

Тираж: 150

ISBN 978-86-6233-555-5

НЕКИ ОД ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ДРУШТВА – САЖЕТИ ЕТНОЛОШКИ ОСВРТ ПОВОДОМ НОВИХ ИСТРАЖИВАЊА У ОПШТИНИ ПРИЈЕПОЉЕ

Ивица Р. Тодоровић

Александра Павићевић

Етнографски институт САНУ, Београд

e-mail: ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs / aleksandra.pavicevic@ei.sanu.ac.rs

Апстракт: Претходна истраживања пријеполског краја, спровођена у оквиру ширих, интензивних и континуираних проучавања Рашке области и целокупног Полимља са околним подручјима, настављена су у периоду 2021-2023. године. За то време обављен је велики број разговора са казивачима различитих етничких и верских идентитета, полова, старости, занимања. На овом месту су, у најкраћим цртама, подвучена поједина важна питања која су посебно илустративна и у ширем контексту сагледавања неких од основних проблема српског друштва. С тим у вези, пре свега су издвојени они проблеми и теме који су значајни и у великој мери одређујући са демографског становишта (али итекако и са становишта идентитета), почев од брачно-породичних и полних релација, с посебним нагласком на одговарајућим утицајним идејним обрасцима који се најпре уочавају у савременом тренутку.

Кључне речи: идејни обрасци, савремени проблеми, српско друштво, породица – пол – брак, пријеполски крај, идентитет, демографски проблеми.

Abstract: Previous research of the Prijepolje region, carried out as part of broader, intensive and continuous studies of the Raška area and the entire Polimlje and surrounding areas, continued in the period 2021-2023. During that time, a large number of interviews were conducted with tellers of different ethnic and religious identities, genders, ages, and professions. Herein, in the shortest possible terms, some important questions are highlighted, which are particularly illustrative and in the broader context of looking at some of the fundamental problems of Serbian society. In this regard, first of all, problems and topics are singled out that are significant and largely determining from a demographic point of view (but certainly also from a point of view of the identity), starting with marital-family and gender relations, with a special emphasis on the corresponding influential ideational patterns that are first observed in the contemporary moment.

Key words: ideological patterns, contemporary problems, Serbian society, family – gender – marriage, Prijepolje region, identity, demographic problems.

Општи истраживачки оквир.¹ Током последње три године, у периоду од 2021. до 2023., спроведено је више непосредних теренских истраживања у општини Пријепоље, у оквиру сарадње са Музејем у Пријепољу² и наставка рада на темама везаним за проучавање наслеђа и савремености³ у пријепољском крају и Полимљу са околним подручјима⁴ и Рашкој области у ширем смислу.⁵ Посебан нагласак стављен је на идентитетске и идејне обрасце, верске и етничке односе,⁶ мушко-женске и породичне релације,⁷ исто као и на проучавање породице,⁸ народних традиција,⁹ религије и религиозности,¹⁰ представа о

¹ Текст је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број: 451-03-47/2023-01/200173 од 03.02.2023, као и на основу рада на пројекту *Наслеђе и савременост у пријепољском крају – женска и мушка страна приче („женски гласови“)*, који је финансирало Министарство културе Републике Србије.

² За непосредно остваривање нових / обновљених проучавања становништва општине Пријепоље од највећег значаја били су помоћ и вођство етнолога из истог музеја, Мирославе Љујић, која је такође активно учествовала у нашим истраживања, као и садашњег директора Музеја у Пријепољу, Асима Беировића. Он је – заједно са др Ивицом Тодоровићем и Мирославом Љујић, а уз подршку и непосредну реализацију др Душана Кецаревића и његових сарадника из Центра за форензичку и примењену молекуларну генетику Биолошког факултета Универзитета у Београду – иницирао и нова етнолошко-генетичка истраживања, недавно спроведена у овој области; резултати ће бити представљени у наредном периоду. Наша најновија ангажовања у пријепољском крају директно су се наслонила на претходна свеобухватна истраживања Полимља и околних области у ширем смислу. Она су највећим делом спровођена у оквиру пројекта „На светим водама Лима“, који је осмислио и успешно водио некадашњи директор Музеја у Пријепољу, Славољуб Пушица. Исто тако, и разни други појединци, које на овом месту не можемо појединачно набрајати, такође су на различите начине помогли током спровођења наших нових и ранијих проучавања наведеног подручја.

³ У претходном периоду су настале бројне студије које су разматрале однос *наслеђа и савремености* у различитим српским крајевима. Када је реч о ранијим истраживањима наслеђа и савремености у западним деловима централне Србије, уз изношење непосредних примера, в. рецимо Пантелић 1991. Притом, и пре више од тридесет година, један од основних закључака (поводом посебно илустративних свадбених обичаја у селима чачанског и горњомилановачког краја) је био да су настала „значајнија сажимања или редукција, трансформације неких обреда и нестајања одређених делова“ (Пантелић 1991, 149). Између осталог, констатује се и да у савременој свадби – а што би се итекако могло пренети и на поље сагледавања разних других ритуала, односно данашњих израза традиције – „има каткад и различитих пренаглашавања којима се жели успоставити прекинута веза са неким деловима наслеђа“, па се тако „неким поступцима даје превелики значај или се потпуно одступа од онога што је у складу са традицијом, а управо у убеђењу да чине оно што је стварни обичај села, односно краја“ (Пантелић 1991, 149). И када је реч о савременом тренутку пријепољског краја – и посматрано у општем смислу и примењено на разне обичајне контексте – у великој мери би се могли прихватити поменути закључци.

⁴ О истраживању Полимља са околним областима у ширим оквирима в. рецимо Тодоровић 2009а; Тодоровић 2007.

⁵ В. сажето у Степић 2023, 381–382; такође в. и Терзић 1996; Влаховић 2011, 30–33.

⁶ Уп. истраживања блиских подручја: Павићевић 2012а; Тодоровић 2014; Ранитовић 2016; Ранитовић 2014; Тодоровић 2016; Павићевић 2012б.

⁷ Уп. Павићевић, Марјановић-Цветковић 2016.

⁸ Поводом овог питања в. рецимо Дивац 1995. О породици, браку и полном моралу у ширем (српском) смислу в. у Павићевић 2006; Павићевић 2000.

⁹ В. на пример Плотникова 2016; Ристовић 1995.

¹⁰ Иако су – најпре у домаћем јавном мњењу, у време владавине социјализма / комунизма – „многи социолози и социолози религије предвиђали да ће процес атеизације довести до неповратне секуларизације друштва“,

пореклу¹¹, уз друга важна етнолошка (и с њима повезана) питања.¹²

Обављени су разговори са испитаницима различитих вероисповести, полова,¹³ занимања и старости, спроведени у бројним местима општине Пријепоље.¹⁴ Примера ради, већ само током последњих истраживања 2023. године разговори су вођени у следећим насељима: Пријепоље, Седобро, Ивање, Сопотница, Караула, Камена гора, уз додатну напомену да су казивачи са којима је разговарано у Пријепољу потицали из различитих места пријепољске општине, тако да је путем разговора с њима остварен увид и у већи број других околних места (поводом тема којима смо се бавили). Осим тога, током претходних истраживања обухваћена су и многа друга места у истој општини. Прецизније речено, овим нашим проучавањима остварен је увид у више насеља општине Пријепоље, уз прикупљање нових података који се непосредно наслањају на ранија етнолошко-антрополошка и мултидисциплинарна проучавања дотичног подручја, али и више других околних српских области и ширих простора.¹⁵

Фокус је, током ранијих истраживања, стављан на низ различитих тема, уз посебан акценат на питањима везаним за идентитет и порекло. За време наших последњих теренских испитивања нагласак је био стављен на сагледавање основних проблема (који се посебно видљиво одражавају на демографске околности и етничку идентитетску утемељеност)¹⁶ становништва овог подручја, а пре свега у вези с односом наслеђа (традиције) и савременог у различитим контекстима, укључујући ту и начине и селекцију народног памћења.¹⁷ Поводом овога, занимала су нас другачија виђења женских и мушких казивача, уз усредсређивање на положај,

---

на крају 20. века дошло је до реактуелизације религијских уверења „која се у различитим друштвеним и културним контекстима различито манифестовала“ (Павићевић 2012а, 160). У вези с тим, углавном је уочавано „повећање индивидуалних интересовања за различите верске традиције, веровања и обреде“, уз општи „пораст друштвеног значаја религије и религијских институција“ (Павићевић 2012а, 160).

¹¹ В. Тодоровић и други 2015, 107–147; Селимовић 2022. Уп. и Пејатовић (Мркоњић) 1902; Влаховић 1968; Шћепановић 1979. Када је реч о неким примерима исламизације у Полимљу и околним крајевима в. рецимо Селимовић 2002; Селимовић 2012.

¹² У ширем просторном и тематском смислу посматрано в. на пример Терзић 2012б. Уп. и Тодоровић 2009б.

¹³ Током последњих истраживања, нагласак је пре свега био на женским казивачима.

¹⁴ О раније спровођеним етнолошким истраживањима пријепољског краја и основној литератури (стр. 19–20) в. рецимо Влаховић 1995. Када је реч о новијим проучавањима, в. најпре текстове који су објављивани у свескама едиције *Милешевски записи 1–11 (1995–2016)*, као издањима Музеја у Пријепољу, те у новијим бројевима зборника *Дани Сретена Вукосављевића*, које је припремио Дом културе у Пријепољу.

¹⁵ Поводом сродне проблематике в. пре свега наше радове који су наведени у списку литературе.

¹⁶ В. пре свега Вуковић 2014. Такође, о демографским питањима из разних углова в. на пример Пушица 2008, 271–277; Поповић 2005; Медојевић 2005; Вуковић 2008. О идентитету у ужем и ширем контексту Полимља и околних подручја в. рецимо Влаховић 2002; Терзић 2012а; Лакић 2007. О насељености Полимља у средњем веку в. у Мишић 2005.

¹⁷ Уп. у ширим оквирима Јовановић 2018. У сваком случају, као што примећује Бојан Јовановић, „изложени непрестаним животним променама, остајемо исти док памтимо себе и стварамо свој идентитет“, али „ако настојимо да променимо свој идентитет, нећемо постати неко други, већ ћемо само потиснути у заборав оно што нас је до тада битно одређивало“, при чему многа наша заборављена искуства постају „садржај нашег друштвеног и културног несвесног“ (Јовановић 2018, 7).

улогу и међусобно поштовање супружника (жена и мушкараца) некада и данас, тј. како у прошлости тако и у савременом тренутку, у друштву које је некада имало изражен традицијски предзнак а затим прошло кроз процес трансформације и неретко корених промена.¹⁸ У најновије време, међутим, дошло је и до врло видљиве обнове религиозности, која се наслонила на раније обрасце. Притом је дошло до обнављања и ревитализације рада сакралних центара, почев од оних који имају не само локални, већ и кључни свесрпски значај¹⁹ (Милешево, Давидовица, Куманица итд.).²⁰ Саобразно претходном, у склопу истраживања интересовали су нас и: квалитет породичних односа; ставови припадника различитих идентитета и полова спрам вере, народних предања, веровања и обичаја; њихов однос према питањима љубави, брака, деце, вођења домаћинства, забаве, порекла, националности; подела послова и обавеза; брачни проблеми; преношење традиције у разним видовима; преношење представа о пореклу и припадности одговарајућој верској и / или етничкој групацији итд. Подразумева се, на овом месту не можемо се бавити свим овим питањима, већ се усмеравамо на представљање само неких, кроз сажете осврте.

Брачно-породични односи и полне релације – проблеми и модели превазилажења. У складу с основним поставкама овог текста, поћи ћемо од одговора на питање – који су то кључни увиди и закључци претходно спроведених истраживања, пре свега када је реч о брачним, породичним и општим мушко-женским односима? Поводом тога, покушајмо да сажето предочимо неколико основних констатација

У првом реду, установљена је извесна разноликост када је реч о разумевању полних улога и схватањима мушко-женских односа и брачног живота, али се ипак може утврдити и општи образац, заснован на одређеним вредносним системима и правилима. Уз то, јасно се разликују некадашњи и савремени модели, карактеристични за старије и младе брачне парове. Другим речима, најпре је уочљив модел преиначавања традиционалних модела и схватања, који (на први поглед) доминира у савременим околностима и који је – могло би се рећи, подједнаком

¹⁸ О променама ове врсте в. најпре у Павићевић 2006.

¹⁹ По једном запажању, „није Милешева у прошлости тако често рушена зато што је у пресудним временима остала по страни“, него „она је пустошена јер је била стожер националне и ослободилачке мисли“, односно – „била је седиште Православља, образовни и духовни центар, на широким просторима православног света“, а „они који су је уништавали били су у то упућени, рачунајући, да ће побуњени народ без Велике лавре бити одсечен од властитог темеља“, при чему је важно истаћи „да је духовно наслеђе Милешеве у непосредној вези са српском историјском судбином“ (Милосављевић 2014, 195). У ствари, „као ни на једном другом месту, у Милешеве су се сажимале и рефлектовале све промене у политичком и националном окружењу српског народа“ а „успони из неких других, блиставих епоха обележени високим уметничким и градитељским донетима, имали су своје почетке управо у Милешеве“, исто као што ни „велика ратна пустошења, усуди, сеобе и разарања, нису заобилазиле Велику лавру, ту трагичну балканску раскрсницу“ (Милосављевић 2014, 195–196).

²⁰ Када говоримо о овој врсти обнове в. рецимо Пушица 2014. Поводом црква и манастира пријепољског краја уп. и Ђокић, Митровић 2018.

заслугом породице (система васпитања) и друштва – преформулисан у односу на претходне моделе.²¹ Он је довео до стварања нових облика понашања, али до ових промена није дошло одједном, већ су се оне непосредно наслонили управо на до недавно снажно усађене традицијске обрасце, који нису могли нестати нити бити промењени одједном (рачунајући ту и њихову способност да се трансформишу у нове облике, а ипак задрже своју суштину).

Сходно томе, поставља се и још једно, већ наговештено питање, везано за уочавање основних проблема данашњег становништва с посебним узимањем у обзир потешкоћа које негативно утичу на демографски напредак и идентитетску утемељеност. Поводом тога, општи утисак који проистиче из нових теренских истраживања био би да се – као главни проблеми који су реметили и још увек ремете брачни живот – издвајају *непоштовање* и *алкохолизам*, а такође и *неповећење* и *недовољна фамилијарна повезаност* у новије време. С друге стране, као општи проблем везан за садашњу ситуацију код пријепољских породица (са значајним, негативним, демографским последицама), најпре се уочава *одлазак* (младих, али не тако ретко и старијих који их прате) у *велике градове* (Београд итд.) и *иностранство*, уз незаинтересованост – неретко иницирану и од стране родитеља – *да се млади људи и непосредније ангажују у локалној средини*. Управо ово, уосталом, у многоме омета искоришћавање изузетних туристичких, културних и других ресурса овог краја,²² у неким аспектима и без премца када је реч о српском етничком простору.

Затим, као један од основних утисака, у првом делу текста је битно нагласити и то да су женска и мушка „страна приче“ понекад различите, али сличности општег погледа на живот и свет ипак преовлађују у односу на разлике. Уопштено речено, код брачних парова махом се уочавају слични ставови, мада су забележена и разна казивања о великим проблемима које су многе породице имале у прошлости, при чему је од посебне важности учесталост наратива о томе да је значајан број ових проблема ипак бивао превазиђен услед *друштвеног модела који је захте-*

²¹ С друге стране, не сме се сметнути с ума да је „традицијски модел“ до скоро био упечатљиво присутан у овом крају. В. на пример Дивац 1995; када је реч о значају и уврежености традицијски јасно уоквиреног мишљења и понашања на разматраном подручју в. пре свега стр. 140–141, 144–145.

²² О једном примеру ревитализације села у пријепољској општини в. у Малешић 2008. Један од закључака поводом покушаја обнове села Милаковићи – и уз низ описа непосредних околности везаних за ово насеље – био је следећи: „Опште је познато да се становништво наших села, у ранијим периодима, иселавало па и раселавало, али и изнова доселавало из других крајева. Сада тих других крајева нема и у наредном периоду неминовно ће се угасити низ насеља у брдско-планинским подручјима. Та судбина прво очекује мање приступачна и забачена села. Распад државе, ратна збивања, пад производње и повећање незапослености допринео је да се један део млађе, мушке популације задржи на селу. Изостао је, очекиван, талас повратника из града и армије оних који су остали без посла. Ако га и има он је обично везан за села ближа граду и повратнике у поодмаклом добу, који значајно не могу поспешити обнову села. У недостатку свеобухватног, одговорног и дугорочног приступа решавању овог проблема од стране Државе, остају нам мале, али значајне акције појединаца и група“ (Малешић 2008, 137). Такође в. и Влаховић 2008. Виђење које је, у наведеном тексту, изнесено пре 15 година – може се рећи – и даље је у потпуности актуелно.

вао истрајност и трпљење. Наиме, иако се наглашавају и негативне стране дотичног обрасца, крајњи исход се ипак неретко показивао као позитиван, уз постизање породичног склада и слоге у зрелим годинама. Насупрот томе, казивачи често истичу да такав образац понашања није уобичајен код савремених брачних парова, који су склони да већ након првих искушења одустану од брачне заједнице. Другим речима, некадашњи пожељни модел, по већини испитаника, био је заснован на трпљењу и истрајавању у припадности брачној заједници и породици (по неким казивачима – „по сваку цену“), без обзира на искушења, а од овог модела (који бисмо могли именовати и као – *наслеђе патријархалног породичног модела*) веома ретко се одустајало, јер је постојао одговарајући притисак од стране друштва и самих родитеља.

Такође су забележени и различити непосредни примери околности везаних за упознавање (будућих брачних) парова и склапање бракова. Дешавања ове врсте су често од стране казивача описивана на врло живописан начин, уз детаљан опис ових догађаја, који су још увек свеже очувани у памћењу. С тим у вези, најпре се уочава да је браку придавана велика важност и да му се приступало као централном животном догађају. Међутим, и поред тога, није се оклевало око ступања у брак већ је то најчешће чињено у веома младим годинама, уз *јасно усмерени напор читавог друштва да практично ни један члан заједнице не остане неочењен или неудат*. Прецизније казано, заједница се непосредно ангажовала да до брака дође (али је такође помагала и да се он не растави), видећи у томе једну од својих главних улога. Притом, и данас су веома живи сећања и представе што детаљно евоцирају слике функционалног друштвеног организма, са још увек живим традицијским предзнаком, који брине о својим члановима уз јасну свест о припадности свих чланова заједнице јединственој целини. У ствари, појединац је био подређен колективу, али је у томе видео и доживљавао и бројне предности за себе. Насупрот томе, савремена слика са којом се посматрач суочава сведочи о *урушености и губљењу некадашњег поретка солидарности*, те о присуству *великог броја неочењених мушкараца, углавном по селима* (што је праћено и *невеликим бројем деце* у породицама, како на селу тако и у граду), у смислу најочигледнијег израза поменутог губитка. На овакву ситуацију се неретко надовезује и *проблем алкохолизма*, посебно уочљив у мањим насељима и селима. Утисак је и да је овај последњи проблем прилично запостављен, и то у суштинском смислу и на нивоу читавог српског друштва, слично као и различити проблеми зависности у новије време, који су неретко постојано подстицани и рекламирани од стране најутицајнијих медија и пратећих културних образаца.

Утицајни савремени идејни обрасци. Посебна пажња током истраживања била је усмерена и на запажање и дефинисање изузетно утицајних идејних образаца, који су раширени међу старијим, средњим и млађим генерацијама (уз различите конфесионалне варијанте). Тако би се, пак, могло говорити о: *идеологији*

одласка (у веће градове, почев од Београда, и у иностранство) као симбола успеха, односно – ко је отишао тај се сматра „успешним“, без обзира на реално стање и околности, а ко је остао тај је „неуспешан“; *идеологији одустајања* (у вези с неспособношћу било каквог трајнијег трпљења, без жеље за превазилажењем тренутног стања и подвигом), која је посебно видљива на пољу брака; *идеологији захтевања / захтевности* (а не скромности и самоукошавања), која нема разумевања за потребе породичне и шире заједнице, базирајући се на *неограниченом индивидуализму* итд.

С друге стране, током наших истраживања забележени су и: *присуство отрежњења* (а често и *делатног покајања и преумљења*) у односу на раније драстично наметање комунистичке идеологије, које је најчешће ишло заједно са *прогоном вере и традиције* (као једним од кључних проблема који су се тицали опстанка и развоја српске заједнице); *ревитализација религије*; *повратак поштовања традиције*, с посебним нагласком на најилустративнијем *примеру крсне славе* – која је била константно, понекад и жестоко (као и сама хришћанска вера), прогањана и у овом крају – у смислу посебно важног симбола српског народа и православља; *велика заинтересованост за породично / родовско порекло*; *нови облици повезивања брака и породице са верско-религијским контекстом* (венчавање у цркви, редовно крштавање итд.).

Уколико се, наслањајући се на претходне наговештаје, вратимо на упућујуће питање брака и породице посебно се издваја став жена старијих генерација, које неретко сматрају да је „фамилија дар од Бога“ и веома наглашавају некадашњу склоност жена да брак и породицу сачувају без обзира на сва искушења, док се углавном сматра да за нове генерације то није уобичајено. (По виђењима ове врсте, више или мање непосредно се наглашава да је жена суштински ослонац породице, од којег превасходно зависи и њен успех.) Међутим, изван парадокс представља околност да је овакав облик понашања, као што се стиче утисак на основу забележених казивања, не тако малим делом изазван и одговарајућим родитељским усмеравањем. Притом, и наведена околност сведочи о томе да старије генерације суштински ипак нису биле задовољне друштвеним моделом у који су биле уклопљене, о чему су, више или мање изричито и „узгред“, током разговора у неколико наврата посведочили разни испитаници. Било како било, могло би се рећи да се – са оваквих становишта посматрано – уочава јасан генерацијски прелаз од воље да се брак и породица сачувају по сваку цену до савремене тежње ка независности и појавама које се (у критичком тону) најчешће од стране казивача означавају као „материјализам“, „непоштовање“, „слабљење породичних веза“, „тежња ка лагодном животу изнад свега“ и томе слично.

Исто тако се уочава и прелаз, који је наступио заједно са периодом комунизма и атеизације, на такозвани *модел контролисаног рађања*, односно – малог броја деце као пожељног модела („идеологија мале породице“ насупрот ранијим прио-

ритетима, који су модел успеха везивали за велики број деце и велике породице,²³ при чему су управо *вишедетност и већи број чланова били један од најпресуднијих знакова успеха и напретка породице и шире заједнице*.²⁴ Као једно од оправдања за поменути модел наводи се – упркос свим тешкоћама ранијих периода – и представа по којој су „све тежи услови за подизање детета, па зато рађање треба да буде контролисано“, што у пракси подразумева јасну усмереност на мали број деце (једно до два или три детета), праћену одговарајућом „*материјалистичком идеологијом*“ и *индивидуализмом*.

И претходно наведени модели јасно су назначени од стране испитаника, пре свега женског пола. Међутим, сами казивачи ретко учевају непосредну повезаност модела контролизованог рађања, уз појаву абортуса у знатно већем броју, и неступања у црквени брак (као и непризнавања брака у смислу свете тајне) с друге стране.²⁵ (Ипак, док се феномену / проблему прељубе, па и алкохолизма, приступа са већом или мањом дозом хумора, о абортусу се говори тихо и са жаљењем.) Све у свему, у општем смислу посматрано, и поред јасно видљивих *процеса ревитализације религије*,²⁶ још увек се *не може говорити о одлучујућем порасту верског образовања и уцрковљености*, односно – о дефинитивном раскиду са обрасцима мишљења и понашања који су уобличавани у време владавине комунизма.

²³ В. примере изнесене у Дивац 1995, 141. Поред осталог, Зорица Дивац наглашава и да су биле ретке породице „које нису имале бар троје деце, а уобичајено је било седморо, осморо“ (Дивац 1995, 141). Не тако давно, за српску породицу у селима пријепољске области било је типично „одржање елемената традиционалне породице и по величини и по патријархалним одликама“, а „било је задруга са тридесетак чланова и по 'пет бешика' истовремено у кући“ (Дивац 1995, 141). Уз то, „очинске и братске задруге делиле су се и касних четрдесетих година“, тако да се многа домаћинства „сећају задружног живота, а од једне задруге настало је и по тридесет домаћинстава“, при чему су ова пријепољска домаћинства „најчешће имала најмање три генерације укућана: родитељи, ожењен син и унуци“ (Дивац 1995, 141).

²⁴ По једном тумачењу, „за економски напредак породице неопходно је било имати што више радно способних чланова“, односно – „бројност чланова породице је омогућавала и опстанак породице“ (Дивац 1995, 141).

²⁵ О средној проблематици в. и у Павићевић 2006, в. рецимо стр. 353–365; уп. и Демоња, Тодоровић 2019.

²⁶ Један од јасно видљивих показатеља ревитализације религије је и значајан пораст броја црквених, односно верских, венчања. Као и код православних, сличан је случај и код пријепољских муслимана, тако да су већ јасно уочене одлике овог процеса, тј. – „пораст броја верских венчања код Муслимана у пријепољском крају, који је нарочито евидентан од краја деведесетих година прошлог века, представља податак и сведочанство о једном времену сам по себи“, уз веома важну напомену да „питање које се у вези са тим поставило, а које је дошло до изражаја и приликом обраде ове теме је, у коликој мери је повратак верника исламу био стваран а у коликој мери формалан и условљен друштвено-политичким променама које су обележиле крај XX века“ (Пушица 2008, 295). У складу с тим, наиме, дошло се до закључка да је „до повећања верских венчања дошло услед обновљене религиозности, која је код већине испитаника имала више формалан него суштински карактер, праћене политичко-друштвеним околностима времена на које се истраживање односи, што се огледало у различитим концептима интерпретације чина венчања и обреда који се том приликом врше“ (Пушица 2008, 295). Притом, „разноликост верских схватања и тумачења религије, нашла је одраза у нејасним одговорима испитаника, што је резултат њиховог 'лутања' на терену религије, и за последицу има немогућност одређивања јасно утврђених типова верника“ (Пушица 2008, 294), али је „за све испитанике верско венчање представљало битан елемент националног самоодређења“ (Пушица 2008, 295).

Када је пак реч о мушко-женским односима, жене углавном не истичу недостатак равноправности, нити се залажу за доминацију над мушкарцима.²⁷ Тако, по једној казивачици, „да је жена доминантнија од мушкарца, то нема смисла“, односно – „код мушкарца је сујета велика, па му се не треба отворено супротстављати, а ако му се умилиш можеш да радиш шта хоћеш“. Међутим, у склопу истог виђења, издваја се и становиште да „све што је засновано на истинитим основама, без лажи и преваре, то не може да не успе“. С друге стране, поводом питања прељубе, испитаници наглашавају да се она некада (уколико би се и десила) строго крила, а последице су могле да буду катастрофалне. По једном исказу, „данас се људи убијају као зечеви због прељубе“ – при чему ово становиште ипак почива на општој (медијској) представи, а не на увиду у ситуацију у општини Пријепоље.

Додатни осврти на идеологију „одласка као највећег успеха“ и друге, с њом повезане проблеме (генерацијски јаз, културни инжењеринг и деструктивна промена свести, одлазак жена из села, небрига о заједници / друштву / држави). Као и у многим другим српским крајевима, у пријепољској општини је забележена специфична ксенофилија (што је, по свему судећи, у блиској релацији и са идејом о одласку у иностранство, као највидљивијем симболу успеха); с друге стране, она је ипак повезана и са неизбежном меланхолијом и одређеним негативним предствима везаним за извесне (друге) групације. Осим тога, у казивањима се понекад врло наглашено истиче и велика везаност рођака који живе у иностранству за родну груд, при чему је читава ова проблематика испуњена низом различитих контроверзи, мишљења и емоција, који захтевају дубљу и свестранију анализу. Поводом овога, утисак је да испитаници нису свесни (значања, броја и утицаја) порука које се – најпре од стране медија али и знатно шире – упућују у правцу промоције одласка у иностранство (уз пратећу асимилацију) као кључног животног успеха. Овај савремени, усмеравани процес наликује некадашњим настојањима да се становници села преселе у градове. Међутим, сада је ситуација много озбиљнија јер „модел успеха“ најпре подразумева управо одлазак у иностранство и асимилацију. На тај начин ефикасно се спроводи и постепена деконструкција српског идентитета у општим размерама, али је дотични процес посебно видљив у микрo-целинама (као што је и пријепољска општина).

Због новије, ближе повезаности са великим градским центрима и иностранством, уочавају се и интензивна преплитања различитих новонасталих утицаја, који се стапају у посебне, специфичне односе са још увек живом традиционалном културом. Наиме, традиција у пријепољском крају, упркос свему, још увек има велики значај, и поред *разних видова културног инжењеринга* (почев од *настојања да се укину или „олабаве“ морални принципи који су раније постојали*) и покушаја *драстичног мењања свести народа* (који непосредно сежу и до свеопштег

²⁷ Треба знати да су и раније, у време „патријархалних домаћинстава“, мушкарци и жене „често заједно ишли на копање, купљење сена, бербу воћа, превртање сена, изградњу куће, сејање кромпира и 'жњетву'“ (Дивац 1995, 141).

залагања за *деконструкцију етничког и верског идентитета*), спровођених у више наврата.²⁸ Слични обрасци се могу приметити и када је реч о општим српским трендовима.

Иако делује да је „идеологија одласка“, заједно са сродним пратећим идејним обрасцима, утицала на све делове друштва и генерације, ипак су различита генерацијска схватања и општи генерацијски јаз видљиви у многим казивањима. Тако су се, рецимо, могле забележити изјаве појединих казивача да би млади „желели да све корене избришу“, односно да „хоће пре свега да буду самостални“, а „кад дођу деца – баба и деда само да их узму и да их врате као ствар“ (тј. млађима се замера одсуство икаквог дубљег, емоционалног ангажовања и учешћа у животу шире породице).

И покушаји реализације етно-туризма и сеоског туризма, заснованих најпре на промоцији традицијске културе и с њом повезаних природних ресурса, такође углавном почивају на старијој генерацији, тако да ово поље деловања (праћено разним новим могућностима) представља један од најнепосредније уочљивих примера недостатка генерацијског садејства, јер је управо овде посебно видљива неопходност укључивања младих. И у том смислу, кључни аспект – којег је и велика већина казивача свесна – најпре представља *необходност повратка и присуства жена у сеоским срединама*, како се савремени изрази једне, у својој основи врло богате, културе / традиције не би сасвим угасили.

Исто тако се наглашава и да су „рад и поштење некада били највећи квалитети у животу“, односно – управо рад и поштење су дефинисали како општи живот у заједници, тако и живот у браку. Насупрот томе, за данашње време се често истичу *свеприсутно непоштење и небрига о заједници*, који су праћени и представама о *отуђивању друштвене / државне имовине*.

Уместо завршног осврта. Новодобијене информације и сазнања директно се наслањају на податке који су забележени током наших претходних истраживања овог и околних простора.²⁹ Штавише, у наведеном смислу може се рећи да је остварен увид у велику већину насеља општине Пријепоље у склопу још ширих, раније спровођених, истраживања Полињма и Рашке области. У истом контексту, пажња је била посвећена и просторном истраживачком премрежавању општине Пријепоље, са укључивањем што већег броја места из ове области, као и што већег броја (индивидуално и уз детаљније разговоре) испитаних казивача. Овим путем добијамо слику која обухвата више аспеката народног живота, с посебним нагласком на

²⁸ По Салиху Селимовићу, примера ради, „исламизација је била један дуг процес и није на нама да судимо онима који су прихватили ислам, али смо дужни да знамо своје корене и претке ма какви они били“, при чему „има и оних припадника муслиманске популације који не могу да схвате да муслиман може да буде Србин или српског порекла, а када се ради о Немцу, Албанцу, Французу онда то може“ (Селимовић 2022, 11). У блиском смислу, управо албански пример је посебно упућујући.

²⁹ В. пре свега претходно наведене студије аутора овог рада. Такође, значајан део обимног материјала који је до сада прикупљен тек чека своје објављивање.

трансформацијама традицијских модела у време комунизма и на сагледавањима нових облика ревитализације религије и идентитета, у вези с посматрањем мушко-женских односа, брака, породице и других, блиских тематско-проблемских оквира.

У сваком случају, може се рећи да је током ових, као и претходних, проучавања општине Пријепоље и околних области забележена обимна теренска грађа. Такође, планиран је и наставак истраживања у наредном периоду, уз тежњу да се употпуне сазнања о разматраној проблематици широког спектра, као и уз већи значај који би тада требало посветити муслиманској конфесионалној заједници. Наиме, на овом месту су најпре изнесена сазнања и утисци који се тичу православног становништва са стабилним српским идентитетом, док се муслимански (етно)конфесионални комплекс наглашеније разматра у студији која се најпре бави пореклом и идентитетом.³⁰ Потребно је учинити додатни напор како би се овај елемент проучио и у ширем етнолошко-антрополошком смислу, укључујући ту и сагледавање савремених и некадашњих идејних образаца који су типични за ово становништво.³¹

Пријепољска општина је, услед више разлога, одабрана као веома упућујућа са становишта бележења (на одговарајућем микро-нивоу) етнокултурних елемената и савремених процеса који могу бити типични и за читав српски етнички простор. Саобразно томе, могло би се констатовати да су, заиста, резултати наших досадашњих истраживања указали на одговарајуће проблеме, моделе понашања и идејне обрасце који су карактеристични и за знатно шири српски етнички контекст.

О томе, уосталом, јасно сведоче и неки од проблема који су уочени на разматраном подручју, а за које бисмо могли приметити да су уједно и основне потешкоће савременог српског друштва у целини, које онемогућавају демографски и општи успон на нивоу народне заједнице.³² Наведени проблеми се, сасвим у сагласју са другим српским крајевима, најпре тичу: идеологије одласка као успеха и унутрашњег прихватања процеса и симбола асимилације; проблема напуштања села и великог броја брачно нереализованих мушкараца у њима; проблема алкохолизма (болести зависности) и слабљења / релативизовања традицијски утемељених моралних принципа; идеологије малог броја деце и породице са мало чланова као пожељног модела; „идеологије одустајања“ и релативизације значаја брачне заједнице; недовољне учрковљености и недостатка суштинског верског об-

³⁰ Наговештена студија, с радним насловом „Порекло, вера и идентитет“, још увек је у изради. У вези с овом проблематиком спроведена су и нова, знатно допуњена етнолошко-генетичка истраживања становништва пријепољске области, која су обухватила припаднике обе (главне) конфесије, православно-хришћанске и муслиманске. У блиском смислу су од изузетне важности и непосредна разрешавања проблема континуитета историјске традиције, те демографских померања (в. Терзић 2009; Терзић 2012а, в. на пример стр. 183–186, 192). Уп. у сродном контексту илустративни пример племена Клименти (Шћекић 2012, в. рецимо на стр. 141–144, најпре стр. 142); такође в. и Тодоровић 2014, 264–268, 287–291.

³¹ Уп. неке (међусобне) релације становништва различитих вероисповести, када је реч о околним областима, у Тодоровић 2014, 268–273 и даље.

³² В. општи пресек новије ситуације и неке препоруке у Вуковић 2014, најпре в. стр. 92–96.

разовања; слабљења везаности за родбину и породицу; недовољне ангажованости младих у локалној средини. Осим тога, као локални проблеми који уједно имају и општи предзнак, такође су примећени и: општа представа о недовољној бризи о заједници / друштву / држави; недостатак свести о заједништву и бриге о појединцу; генерацијски јаз и „идеологија захтевности“; неповерење и неразумевање међу припадницима различитих полова; савремена свеprisутност различитих видова етничког и идентитетског инжењеринга који су претходно примењивани (и још увек се примењују у својим модификованим или новим облицима), уз унутрашње преузимање њихових порука и утицаја.

Други проблеми становништва општине Пријепоље (као и Полимља и Рашке области у целини), српског етноса и савременог српског друштва детаљније су разматрани и у неким претходним радовима и студијама.³³ На овом месту циљ нам је био, пре свега, да укратко нотирамо неке од главних проблема, уочених током најновијих теренских истраживања, односно – да се у виду сажетог пресека осврнемо на неке од најучљивијих потешкоћа, констатованих на илустративном подручју општине Пријепоље, које активно утичу како на подривање и онемогућавање демографског напретка, друштвене консолидације и општег развоја, тако и на саму деконструкцију идентитета. Наиме, без икакве сумње, многи од ових проблема могу ступати и у непосредне релације са различитим покушајима урушавања српског идентитета,³⁴ што је тема којом се подробније бавимо у другим текстовима.

---

³³ В. када је реч о ширем и општем српском контексту: Тодоровић 2011; Тодоровић 2021.

³⁴ Уп. радове у зборнику Српски идентитет 2019, као и Антонић 2016; Ђурковић 2019.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Антонић 2016: Слободан Антонић, *Демонтажа културе*, Catena mundi, Београд, 2016.
- Влаховић 1968: Петар Влаховић, *Бродарево и његова околина*, Београд, 1968.
- Влаховић 1995: Петар Влаховић, *Осврт на етнолошка проучавања пријеполског краја*, Милешевски записи 1, 1995.
- Влаховић 2002: Петар Влаховић, *Етнички процеси у светлу културног идентитета Средњег Полимља и Потарја*, Милешевски записи 5, Пријепоље, 2002.
- Влаховић 2008: Петар Влаховић, *Друштво српских домаћина и ревитализација села у Србији*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XXIII, Дом културе, Пријепоље, 2008.
- Влаховић 2011: Петар Влаховић, *Србија – земља, народ, живот, обичаји*, Службени гласник, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2011.
- Вуковић 2008: Љубиша Вуковић, *Демографске промене у Бродаревском крају у другој половини XX и почетком XXI века*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XXIII, Дом културе, Пријепоље, 2008.
- Вуковић 2014: Љубиша Вуковић, *Популација и депопулација, раслојавање и ревитализација пријеполских села у другој половини 20. и првој деценији 21. века*, Симпозијум Дани Сретена Вукосављевића 26, Дом културе, Пријепоље, 2014.
- Демоња, Тодоровић 2019: Демоња Н., Тодоровић И., *Етнолошко-правни прилог разматрању и превазилажењу проблема беле куге код Срба*, Етно-културолошки зборник XXII, Сврљиг, 2019.
- Дивац 1995: Зорица Дивац, *Породични живот у селима пријеполског краја*, Милешевски записи 1, Пријепоље, 1995.
- Ђокић, Митровић 2018: Ђокић Н., Митровић С., *Цркве и манастири у пријеполском крају*, Митолошки зборник 38, Центар за митолошке студије Србије, Рача, 2018.
- Ђурковић 2019: Миша Ђурковић, *Рат за породицу у Србији*, Институт за европске студије, Београд, 2019.
- Јовановић 2018: Бојан Јовановић, *Памћење и самозаборав*, Дерета, Београд, 2018.
- Лакић 2007: Зоран Лакић, *Вјерско и национално у идентитету народа*, Милешевски записи 7, Пријепоље, 2007.
- Малешић 2008: Зоран Малешић, *Милаковићи и један покушај ревитализације села*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XXIII, Дом културе, Пријепоље, 2008.
- Медојевић 2005: Јово Медојевић, *Просторно-демографске промјене насеља пријеполске општине током XX и на почетку XXI вијека*, Милешевски записи 6, Пријепоље, 2005.
- Милосављевић 2014: Драгиша Милосављевић, *Обнова манастира Милешеве у XIX веку*, Симпозијум Дани Сретена Вукосављевића 26, Дом културе, Пријепоље, 2014.
- Мишић 2005: Синиша Мишић, *Насељеност Полимља у средњем веку*, Милешевски записи 6, Пријепоље, 2005.
- Павићевић 2000: Александра Павићевић, *Народни и црквени брак у српском сеоском друштву*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања 46, Београд, 2000.
- Павићевић 2006: Александра Павићевић, *На удару идеологија – Брак, породица и полни морал у Србији у другој половини 20. века*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања 57, Београд, 2006.
- Павићевић 2012а: Александра Павићевић, *Улога религије у идентитету грађана Србије: између личних избора и колективних представа – српско становништво Сјенице и Пештера*, Зборник Матице српске за друштвене науке 139, Нови Сад, 2012.

- Павићевић 2012б: Александра Павићевић, *Улога традиције у животу савремене породице / друштва – Пешитер и околина: неке методолошке опсервације и прелиминарни резултати истраживања*, Милешевски записи 9, Пријепоље, 2012.
- Павићевић, Марјановић-Цветковић 2016: А. Павићевић, М. Марјановић-Цветковић, *Традиционално и савремено у наративима жена у Доњем Полимљу*, Милешевски записи 11, Пријепоље, 2016.
- Пантелић 1991: Никола Пантелић, *Наслеђе и савременост*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања 35, Београд, 1991.
- Пејатовић (Мркоњић) 1902: Атанасије Пејатовић (Петар Мркоњић), *Средње Полимље и Потарје*, Српски етнографски зборник књ. 4, Насеља српских земаља књ. I, Београд, 1902.
- Плотникова 2016: Ана Плотникова, *Традиција Срба и муслимана у Средњем и Доњем Полимљу*, Милешевски записи 11, Пријепоље, 2016.
- Поповић 2005: Љубодраг Поповић, *Демографска слика Средњег Полимља почетком XX века*, Милешевски записи 6, Пријепоље, 2005.
- Пушица 2008: Јелена Пушица, *Ритуал венчања пријепољских муслимана на почетку 21. века*, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића XXIII, Дом културе, Пријепоље, 2008.
- Пушица 2014: Славољуб Пушица, *Манастир Куманица на Лиму: култ и обнова*, Милешевски записи 10, Пријепоље, 2014.
- Ранитовић 2014: Ана Ранитовић, *Дискурси о припадности идентитету у Полимљу*, Милешевски записи 10, Пријепоље, 2014.
- Ранитовић 2016: Ана Ранитовић, *Дискурси о припадности и идентитету у Средњем и Доњем Полимљу*, Милешевски записи 11, Пријепоље, 2016.
- Ристовић 1995: Дијана Ристовић, *Народна медицина у пријепољском крају*, Милешевски записи 1, Пријепоље, 1995.
- Селимовић 2002: Салих Селимовић, *Неке карактеристике исламизације у Полимљу*, Милешевски записи 5, Пријепоље, 2002.
- Селимовић 2012: Салих Селимовић, *Неки исламизирани родови на подручју Кладнице*, Милешевски записи 9, Пријепоље, 2012.
- Селимовић 2022: Салих Селимовић, *Нека презимена и њихово порекло на простору Старе Раике*, Прометеј, Нови Сад, 2022.
- Српски идентитет 2019: *Српски идентитетски критеријуми у процесу глобализације*, уредници Милимир Мучибабић и Милош Кнежевић, СКПД Просвјета, Београд, 2019.
- Степић 2023: Миломир Степић, *Геополитички појмовник Балкана, Catena mundi*, Београд, 2023.
- Терзић 1996: Славенко Терзић, *Раика или „Санџак“ (О судбини обласног историјског имена Раика)*, Милешевски записи 2, Пријепоље, 1996.
- Терзић 2009: Славенко Терзић, *Горње Полимље и Горње Ибар: демографска померања и проблем континуитета историјске традиције*, Милешевски записи 8, 2009.
- Терзић 2012а: Славенко Терзић, *Пешитер и околина у огледалу историјске демографије: истраживачки проблеми*, Милешевски записи 9, Пријепоље, 2012.
- Терзић 2012б: Славенко Терзић, *Стара Србија (XIX-XX век) – Драма једне цивилизације*, Православна реч, Историјски институт Београд, Нови Сад – Београд, 2012.
- Тодоровић 2007: Ивица Тодоровић, *Резултати савремених етнолошких истраживања Горњег Полимља*, Милешевски записи 7, Пријепоље, 2007.

- Тодоровић 2009а: Ивица Тодоровић, *Митске представе и идентитет у Горњем Полимљу и околним областима*, Милешевски записи 8, Пријепоље, 2009.
- Тодоровић 2009б: Ивица Тодоровић, *Резултати нових етнолошких истраживања српског југа*, Лесковачки зборник XLIX, Лесковац, 2009.
- Тодоровић 2011: Ивица Тодоровић, *Прилог разматрању основних савремених проблема српског југа и српског истока – „унутрашњи аспекти“*, Лесковачки зборник LI, Лесковац, 2011.
- Тодоровић 2014: Ивица Тодоровић, *Представе о етничким и конфесионалним релацијама на Пештеру и околним областима*, Симпозијум Дани Сретена Вукосављевића 26, Пријепоље, 2014.
- Тодоровић 2016: Ивица Тодоровић, *Нова етнолошка истраживања Доњег Полимља и околних области са нагласком на представама о становништву и традицији овог подручја*, Милешевски записи 11, Пријепоље, 2016.
- Тодоровић 2021: Ивица Тодоровић, *Осврт на феномен антисрбизма и неке његове последице – важност, глобална раширеност и опасност, контролисање прошлости*, у: Јухорска чтенија – Звезде над Јухором, Историјски архив Крушевац, Удружење за културу и уметност Логос Својново, Својново – Крушевац, 2021.
- Тодоровић и други 2015: Тодоровић И. и други, *Етнологија и генетика: прелиминарна мултидисциплинарна истраживања порекла Срба и становништва Србије*, Етнографски институт САНУ, Друштво српских родословаца Порекло, Београд, 2015.
- Шћекић 2012: Раденко Шћекић, *Полимље и Пештер током XVIII вијека – немири и етнички додири*, Милешевски записи 9, Пријепоље, 2012.
- Шћепановић 1979: Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје*, Етнографски институт САНУ – Посебна издања књ. 20, Београд, 1979.

Ivica R. Todorović, Institute of Ethnography SASA, Belgrade
Aleksandra Pavićević, Institute of Ethnography SASA, Belgrade

SOME OF THE FUNDAMENTAL PROBLEMS OF MODERN SERBIAN SOCIETY
– BRIEF ETHNOLOGICAL REVIEW REGARDING NEW RESEARCH IN THE
MUNICIPALITY OF PRIJEPOLJE

Previous research of the Prijepolje region, carried out as part of broader, intensive and continuous studies of the Raška area and the entire Polimlje and surrounding areas, continued in the period 2021-2023. During that time, a large number of interviews were conducted with tellers of different ethnic and religious identities, genders, ages, and professions. Herein, in the shortest possible terms, some important questions are highlighted, which are particularly illustrative and in the broader context of looking at some of the fundamental problems of Serbian society. In this regard, first of all – in basic terms – problems and topics are singled out that are significant and largely determining from a demographic point of view (but certainly also from a point of view of the identity), starting with marital-family and gender relations, with a special emphasis on the corresponding influential ideational patterns that are first observed in the contemporary moment.